

РЕЛІГІЇ СТАРОДАВНЬОГО ЄГИПТУ ОЧИМА ДРЕВНІХ ГРЕКІВ: ГЕРОДОТ І СТРАБОН

В. К. МАРІНІЧ, аспірант* кафедри філософії

ORCID 0000-0002-3206-1436

*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*

E-mail: mail@fox.com.ua.

Анотація. *В контексті статті розглядається питання формування уявлення древніх греків щодо релігій Стародавнього Єгипту.*

Проаналізувавши тексти відомих древньогрецьких філософів та дослідників автор статті приходить до висновку про те, що їх уявлення щодо релігій у Стародавньому Єгипті формувалося через призму власної релігійної свідомості.

Зазначений факт, а також наступний аналіз джерел і факторів, що вплинули на формування такого уявлення, дозволить встановити обґрунтованість чи хибність загальноприйнятої історичної концепції про релігії Стародавнього Єгипту за подальшого дослідження.

Ключові слова: *релігія, релігійність, стародавній Єгипет, історична концепція, древні греки*

Актуальність. Під час вивчення структури суспільних взаємовідносин у суспільстві особливо важливе значення має визначення форм і видів релігійних систем, які в ньому існували, оскільки у стародавні часи релігія найчастіше була супутником державної влади у багатьох країнах.

У зв'язку із цим, намагаючись дослідити і зрозуміти те, які форми суспільних взаємовідносин існували на території такої країни, як Стародавній Єгипет, історики вимушені звернути свій погляд на релігію, адже встановлення фактів наявності чи відсутності релігії, а також визначення принципів її формування та існування, зможе допомогти краще зрозуміти взаємовідносини, які існували на території цієї країни.

Минуле завжди має відголоски у сучасності. Це стосується і стародавніх релігій та суспільних устроїв, вивчення яких дозволить по іншому поглянути на сучасні відносини у суспільстві і, можливо, переосмислити їх та змінити на краще.

У свою чергу, найбільшу кількість інформації про суспільство Стародавнього Єгипту ми отримуємо із текстів древньогрецьких філософів та дослідників, і це впливає на формування сучасної загальноприйнятої історичної концепції про релігії Стародавнього Єгипту.

На сьогоднішній день, найбільш відомими текстами древньогрецьких філософів і дослідників, які містять інформацію про суспільство і релігії Стародавнього Єгипту, є «Історії» Геродота Галікарнаського, «Географія» Страбона і «Історична бібліотека» Діодора Сицилійського.

* Науковий керівник – кандидат філософських наук, доцент А. В. Кудін

Саме тому, метою дослідження цієї статті є аналіз уявлення древньогрецьких філософів та дослідників про релігії та релігійність жителів Стародавнього Єгипту (у першу, чергу, саме, Геродота і Страбона), а також факторів, які вплинули на формування такого уявлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження трудів Геродота і Страбона здійснювала велика кількість вчених у різні часи.

В Україні це питання піднімала історик і професор Києво-Могилянської академії Наталя Яковенко. Серед іноземних дослідників цієї теми найбільш відомі російський дослідник історії і права Стародавнього Єгипту професор Московського державного університету імені Михайла Ломоносова Володимир Олексійович Томсінов, професор Ленінградського педагогічного університету Євген Георгійович Кагаров, професор єгиптології і східної історії Чикагського університету США Джеймс Генрі Брестед, німецький єгиптолог і засновник берлінської школи єгиптології Адольф Ерман, основоположник сучасної єгиптології британський дослідник Стародавнього Єгипту Уільям Метью Фліндерс Пітрі, радянський історик і сходознавець, професор Василь Іванович Кузищін, радянській вчений філолог Стратановський Георгій Андрійович («Страбон і його «Географія», «*Res gestae Augusti* (жанр і ідеологія, елліністичні впливи, харизматика)», російський вчений професор, доктор грецької словесності, професор Казанського університету, член-кореспондент Петербурзької академії Наук Федір Герасимович Міщенко («Геродот та місце його у древньої еллінської освіченості»), а також радянський вчений доктор історичних наук Олена Сергіївна Голубцова («Антична Греція»).

Однак, на сьогоднішній день вченими так і не було здійснено повного критичного аналізу факторів, які вплинули саме на формування уявлення древніх греків про релігії Стародавнього Єгипту.

Мета дослідження – проаналізувавши тексти відомих древньогрецьких філософів та дослідників у контексті їх сприйняття релігій Стародавнього Єгипту через призму власної релігійної свідомості.

Результати дослідження та їх обговорення. У своїй попередній статті «Релігії Стародавнього Єгипту: аналіз сучасної загальноприйнятої історичної концепції» [3, с.215] автор вже звертав увагу дослідників Древнього Єгипту на те, що будь-який аналіз давньогрецьких текстів стосовно Стародавнього Єгипту, який ми можемо зробити, буде лише нашими міркуваннями та припущеннями, але, в будь-якому випадку, цей аналіз необхідно проводити з урахуванням певної релігійності самих древніх греків.

Враховуючи великий вклад, який внесли в дослідження культури Древнього Єгипту Геродот і Страбон, одними із перших трудів древньогрецьких філософів, які на нашу думку необхідно дослідити, є «Історія. Книга друга. Євтерпа» Геродота Галікарнаського і «Географія» Страбона.

Саме на початку опису єгиптян у «Євтерпі» Геродот робить свій головний висновок стосовно Стародавнього Єгипту: «35. Как небо над египтянами отличается особенными свойствами и река их по своей природе отличается от всех прочих рек, так, подобно этому, почти все нравы и обычаи их противоположны нравам к обычаям остальных народов» [1, с. 213].

Вже таке спостереження повинно було натякнути як Геродоту, так і майбутнім дослідникам про значні відмінності у культурах народу Стародавнього Єгипту по відношенню до народів інших країн, і навіть на можливість існування

певного атеїзму у древніх єгиптян, у протилежність релігійним грекам та іншим релігійним народам.

На сьогоднішній день прийнято вважати, що правителі Стародавнього Єгипту співвідносили себе з богами і визначали себе як нащадків богів. У зв'язку з цим, більшість вчених вважає, що вони підтримували культ богів, оскільки це фактично створювало культ їх особистості.

З цього приводу дуже цікавим є те, що Геродот взагалі розрізняв і не «змішував» правителів Єгипту і богів Єгипту.

У своїй «Історії», розповідаючи про надмірну релігійність єгиптян, Геродот жодним чином не згадує про божественність правителів Древнього Єгипту. Він, як сучасний дослідник, лише перераховує і описує хронологію правителів Єгипту «100. Жрецы перечислили по книге после Мина еще триста тридцать имен других царей Египта. В этом числе человеческих поколений восемнадцать царей были эфиопы, одна женщина туземная, а все прочие цари – египтяне» [1, с. 232].

Водночас Геродот зазначає лише про деяких правителів, яких він вважає гідними його уваги, але жодним чином не надає їм божественності. Чому так? Можливо тому, що Геродот сам не вважав правителів нащадками богів (оскільки, колись він приймав участь у боротьбі із правителем Галікарнасу, а в Афінах у цей час вже існувала республіка).

Окрім того, Геродот розповідає історію про братів, які обкрадали правителя Рампсінита [1, с. 239, 240], а також про воєначальника Амасіса, який скинув попереднього правителя Априя і був оголошений єгипетськими воїнами новим правителем [1, с. 256], що говорить про відсутність будь якої богобоязні по відношенню до правителя з боку звичайного населення.

Страбон у «Географії» також визначав єгипетських правителів як звичайних людей. Більш того, він навіть зазначав, що правитель Єгипту був виборною посадою: «Ибо они, избрав царя, разделили народ на 3 класса: один класс они называли воинами, другой – земледельцами и третий – жрецами; последние ведали священными делами, а два других – человеческими нуждами, а именно одни – делами военными, другие же – всеми делами во время мира, обрабатывая землю и занимаясь ремеслами, откуда шли доходы для царя. Жрецы посвящали себя занятиям философией и астрономией; они были приближенными царей» [2, с.36]. Геродот визначав більше класів – цілих сім [1, с. 256], але для меті цієї статті це не має особливого значення.

Водночас Страбон навіть не визначає жерців як певних хранителів божественного культу, а навпаки, він описує їх як певних вчених, які знаходились на службі у правителів, щось на кшталт сучасної Академії Наук.

У свою чергу Геродот все ж таки заявляє про наявність у єгиптян богів і божественних культів. У Другій Книзі «Історії» він писав «37. Египтяне чрезвычайно религиозны, гораздо больше всех других народов». [1, с. 214] і «65. ... египтяне обнаруживают чрезвычайно религиозное настроение» [1, с. 223]. Більш того, Геродот описував навіть деякі релігійні канони, які на його думку існували в Єгипті: «123. Египтяне первые высказали учение, что душа человека бессмертна, что с разрушением тела она вселяется в другое животное, которое рождается в то же самое время; обойдя всех животных, земных, морских и пернатых, душа вселяется снова в нарождающееся тело человека; круговращение совершается в течение трех тысяч лет» [1, с. 242].

Але, разом з тим, посилаючись на слова жерців, він чітко визначає, що правителі Єгипту не мають нічого спільного з богами, а боги не мають нічого спільного з людьми: «142. До сих пор излагали историю египтяне и жрецы их, указывая на то, что от первого египетского царя до последнего, которым был жрец Гефеста, прожило триста сорок одно поколение людей, что за это время было в Египте столько же первосвященников и царей. Триста человеческих поколений составляют десять тысяч лет, потому что три поколения образуют столетие; остальные сорок одно поколение сверх трехсот – тысячу триста сорок лет. Таким образом, в течение одиннадцати тысяч трехсот сорока лет не было, по словам жрецов, ни одного человекообразного божества; не было чего-нибудь подобного, продолжали они, ни прежде этого времени, ни при последующих царях Египта. 143. Когда несколько ранее историк Гекатей излагал в Фивах свою родословную и соединил род свой в шестнадцатом колене с божеством, жрецы Зевса поступили так же, как и со мною, хотя я и не излагал им своей родословной, а именно: они ввели меня в большую залу, показывали и пересчитывали колоссальные деревянные изображения людей. Их было точно столько, как я сказал, потому что каждый первосвященник ставит при жизни свое изображение. Жрецы при этом объяснили мне, что каждое из показываемых и пересчитываемых изображений представляет сына своего предшественника – отца; они начали счет с изображения первосвященника, умершего позже всех, подводили меня к каждому, пока не показали всех изображений. Так как Гекатей излагал собственную генеалогию и в шестнадцатом колене связывал ее с божеством, то жрецы после упомянутого перечисления выставляли против него свои генеалогии, не допуская при этом, чтобы человек произошел от божества. Свои ответные родословные вели жрецы так, что, по их словам, каждый колосс был *пиромис*, происходивший от пиромиса; таким образом, они показали ему на трехстах сорока пяти изображениях, что пиромис происходит от пиромиса, причем не ставили их в связь ни с героем, ни с божеством. «Пиромис» значит в переводе на эллинский язык «честный и мужественный». 144. Жрецы при этом объяснили, что все те лица, изображения которых находились там, были именно такими, какими изображены, то есть совершенно отличными от богов. Напротив, раньше этих людей царствовали в Египте боги, жили они вместе со смертными, и всегда только один из них бывал владыкой; последний из богов, царствовавших в Египте, был Ор, сын Осириса, именуемый у эллинов Аполлоном; лишив власти Тифона, он последним царствовал в Египте. Осирис называется по-эллиниски Дионисом» [1, с. 248, 249].

Таким чином, Геродот фактично заявляє про наявність в Єгипті релігій, але, між тим, визначає, що в цій країні існувало два періоди. Перший період – правління богів, а другий і останній період – правління людей, які продовжували шанувати богів.

При цьому, що стосується богів, то Геродот повністю співвідносить єгипетських богів із грецькими богами. Хоча і не прямо, але він пояснює нам те, чому він вважав побачені ним дії єгиптян релігійними культурами, а осіб, яких вони шанували – єгипетськими богами, спільними із грецькими богами. І робить він це шляхом порівняння древньогрецьких божественних культів із певними культурними традиціями древніх єгиптян, які він вирішує визначати як культу богів: «49. ... По моему убеждению, Мелампод, как человек умный, сам научился искусству прорицания, многие культы узнал из Египта, между

прочим, служение Дионису, и только с небольшими изменениями перенес их к эллинам. ... 50. Из Египта перешли в Элладу имена почти всех божеств. ... 51. Это и многое другое, о чем я буду говорить еще, эллины переняли от египтян... » [1, с. 219].

Враховуючи це, із самого початку опису Єгипту у Другій Книзі «Історій» Геродот визначає існування в місті Мемфіс жерців і культу древньогрецького бога Гефеста: «3. ... Много другого узнал я в Мемфисе из бесед со жрецами Гефеста. ... Сообщать о том, что я слышал о божествах, я не имею охоты, за исключением лишь имен божеств, полагая, что все люди знают об этих божествах одинаково недостаточно; если же и буду упоминать что-либо об этом, то лишь настолько, насколько вынудит к тому ход повествования» [1, с. 204].

Також, Геродот визначає існування в місті Атербехіс жерців і культу древньогрецької богині Афродіти: «41. ... На острове Просопитиде среди многих других городов есть и тот, из которого приходят суда за костями быков; город этот называется Атарбехис; в нем есть высокочтимый храм Афродиты» [1, с. 216].

У подальшому він визначає певну різноманітність релігій та вірувань, які на його думку існували в Єгипті: «42. ... Не все египтяне одинаково чтут одних и тех же богов, за исключением Исиды и Осириса, который, по их словам, есть тот же Дионис; только эти божества одинаково почитаются всеми египтянами. ... Амоном египтяне называют Зевса» [1, с. 216] далі розповідає Геродот, і продовжує: «43. Относительно Геракла я слышал, что он находится в числе двенадцати богов. ... Но у египтян Геракл одно из старейших божеств; как сами они говорят, за семнадцать тысяч лет до воцарения Амасиса от восьми божеств произошло двенадцать, в числе которых называют они и Геракла» [1, с.217]. Але, одразу, Геродот пояснює, що це інший Геракл «43. ... О другом Геракле, которого знают эллины, я не мог нигде узнать» [1, с. 217].

Також Геродот визначає принципи відбору жерців, які на його думку служили богам у вищевказаних храмах: «35. Ни одна женщина не исполняет жреческих обязанностей ни при мужском, ни при женском божестве, жрецами состоят только мужчины как при богах, так и при богинях» [1, с. 214].

У свою чергу, у перекладах древньоєгипетських текстів немає жодної згадки про бога Гефеста, із жерцями якого нібито розмовляв Геродот. Більшість істориків дотримуються думки, що таким чином Геродот іменував особу Пта, якого шанували в Мемфісі [1, с. 260].

Також, у перекладах древньоєгипетських текстів немає жодної згадки про богиню Афродіту, іменем якої, як вважає більшість істориків, Геродот називав особу Хатор, як і Ареса, ім'ям якого він називав Гора [1, с. 261].

Тобто, вже у своїх записах Геродот, без жодного сумніву, надає божественності особі Пта, визначаючи осіб, які охороняють пам'ять про Пта, жерцями, і, таким чином, фактично голослівно заявляє про існування релігії в Древньому Єгипті.

На жаль, йому вторять більшість сучасних вчених, які при перекладах древньоєгипетських текстів, додають до імен Пта, Гор, Ісіда, Осіріс, Амон та інших подібних імен слово «бог», навіть коли нічого подібного в цих древньоєгипетських текстах немає.

У свою чергу, в сучасному світі існують традиції, навіть на рівні держави, що аналогічні тим, які зазначає Геродот за опису богів та шануванні їх пам'яті в Стародавньому Єгипті – це сучасні пам'ятники і музеї.

У сучасному світі вважається прийнятним і звичайним явищем шанування певних видатних осіб (героїв і великих діячів), на честь яких встановлюються пам'ятники і будуються музеї. У свою чергу особи, які управляють музеями і охороняють такі пам'ятники є звичайними музейними працівниками та/або працівниками, які знаходяться на службі у держави.

Таким чином, храми Пта та інших «богів», як і традиції щодо шанування їх пам'яті, могли бути звичайними музеями того часу, а особи які охороняли пам'ять про Пта та інших «богів» – музейними працівниками. І можливо, просто певний мовний бар'єр, або певні релігійні переконання не дозволили Геродоту це зрозуміти.

Більш того, це стає дедалі очевидним, коли Геродот описує особливості древніх єгиптян, які на його думку визначають їх релігійність: «37. Соблюдают они следующие обряды: пьют только из медных сосудов, которые чистят ежедневно; делают это все, а не так, что один делает, другой нет. Платье носят полотняное, всегда свежeweымытое, и это составляет для них предмет большой заботы. Обрезают себя ради чистоты, предпочитая быть опрятными, нежели красивыми. Жрецы через день стригут себе волосы на всем теле для того, чтобы не иметь на себе ни вшей, ни какой-либо другой скверны во время служения богам. Одежда жрецов только полотняная, а обувь из папируса; им нельзя носить ни платья иного, ни обуви. Моются они два раза в день и два раза в ночь. Разных других обрядов соблюдают они, можно сказать, бесчисленное множество. За то жрецы пользуются у них немалыми выгодами. Из собственного состояния они ничего не потребляют и не тратят: у них есть печеный священный хлеб; воловьего мяса, гусей каждый из них имеет ежедневно в изобилии; им доставляется и виноградное вино. Употреблять рыбу в пищу жрецам запрещено. Бобов в Египте не сеют вовсе, а если они и вырастают, то их не едят ни сырыми, ни вареными; жрецы не позволяют себе даже смотреть на бобы, считая их нечистым зельем. Каждому божеству служит не один жрец, но много, причем один из них главный; если кто-нибудь из них умирает, то звание его наследуется сыном. [1, с. 214-215].

Однак, що саме тут можна вважати релігійним?!

Адже Геродот фактично описує не релігійну культуру і релігійні підношення богам, а звичайне державне та комунальне забезпечення діяльності служителів пам'яті Пта та подібних осіб, а також організацію їх роботи, які, як і сучасні хранителі музеїв, не можуть самі виробляти собі їжу та одяг, оскільки вимушені постійно виконувати свою соціальну роботу із забезпечення діяльності музеїв, які Геродот вважав храмами.

Опис Геродотом у подальшому процесів, які він вважав жертвоприношенням богам, також викликають сумнів щодо їх релігійності: «40. Я скажу о том, какое божество у них главнейшее и которому из них устраивается торжественнейшее празднество. Снял кожу с быка и произнеся заклинания, тотчас вынимают из него целиком желудок, оставляя внутренности и жир, отрезают бедра, хвостец, плечи и шею. После всего этого наполняют туловище быка чистым хлебом, медом, изюмом, винными ягодами, ладаном, смирной и другими благовонными веществами. Наполнив животное и обильно возлив на него масла, сжигают его. Перед совершением жертвы египтяне постятся, а когда жертва сжигается, все в слезах сокрушаются; по окончании плача устраивают пир из остатков жертвы» [1, с.215].

Однак, знову таки, що саме тут можна вважати релігійним?!

Дії, які описує Геродот більше нагадують бенкет на честь героя або правителя, із зазначенням кулінарного рецепту цього бенкету.

Фактично, хитрий Геродот описує певні процеси та визначає їх як релігійні, але усувається від визначення самих релігійних культів єгиптян: «65. ... Если бы я стал объяснять, почему египтяне почитают животных священными, я бы коснулся религиозных представлений; между тем я строжайше воздерживаюсь говорить о них, и то, что до сих пор сказано об этом, было вынуждено только необходимостью. ... 171. На этом озере египтяне устраивают мимические представления страстей божества, именуемые мистериями. Хотя я знаю это таинство во всех подробностях, но благоговейно умолчу о нем ... » [1, с. 223, 257].

Дуже дивним є те, що Геродот, який у великих подробностях описував релігійні діяння та богів єгиптян, відмовляється розповідати нам про основи і принципи їх релігійних культів.

Можливо це тому, що він просто не знайшов їм жодного підтвердження?

У подальшому, думка про релігійність єгиптян взагалі починає зникати після розповіді Геродота про те, як звичайний єгиптянин-воїн Амасис, що волею долі став правителем Єгипту, завойовував прихильність народу: «172. По низвержении Априя воцарился Амасис; родом он был из Саисского округа, из города по имени Сиуф. Первое время египтяне пренебрегали Амасисом и нисколько не ценили его, так как ранее того он был простым гражданином незнатного рода. С течением времени он расположил египтян к себе ловким и грубым средством, а именно: у него было множество различных сокровищ, в числе их золотая лохань, в которой сам Амасис и все его застольники обмывали себе ноги. Лохань эту он изломал в куски, сделал из нее кумир божества и поставил его на самом видном месте в городе. Египтяне подходили к кумиру и оказывали ему большое почтение. Узнав о таком поведении горожан, Амасис созвал египтян и объяснил им, что кумир сделан из лохани, в которую прежде египтяне плевали, мочились, в которой мыли ноги, а потом ей же оказывают большое почтение. То же самое, что с лоханью, случилось, сказал он, и с ним самим: хотя прежде он был простым гражданином, но в настоящее время – царь их, а потому советовал им чтить его и высоко ценить» [1, с. 257].

Яким чином занадто релігійні жителі могли зробити або допустити, щоб хтось зробив таке знущання над богами? Занадто висока релігійність людей на рівні фанатизму, про яку заявляє Геродот за описання єгиптян, завжди була причиною для великої кількості воєн та вбивств упродовж всієї історії людства, Такі релігійні люди ніколи не потерпіли би подібного знущання над богами. Вони скоріше за всього або вбили, або скинули б такого правителя, хіба що, вони ніколи не були занадто релігійними, а їх нібито «культи» ніколи не були пов'язані з богами, а кумир, про якого розповідає Геродот, був поставлений не на честь бога, а на честь певної видатної особи.

Водночас дуже цікавим є те, що в описанні Єгипту Геродотом не вистачає саме цього культового напрямку, притаманного кожному народу – шанування пам'яті видатних осіб.

Так, у традиціях практично кожного народу існують культу суспільного поклоніння та/або шанування трьох основних об'єктів: богів, правителів, а також видатних осіб (народних героїв і великих діячів).

І якщо про шанування богів, а також про становлення і життя правителів Єгипту, Геродот розповідає дуже детально, то про видатних осіб єгипетського народу Геродот взагалі не розповідає нічого. Більш того, він зазначає, що «Почитання героїв у єгиптян нет вовсе» [1, с. 219].

Але, як таке могло статися? Адже в самій Елладі існувало вже на той час багато легенд і міфів про героїв та видатних діячів древніх часів. І як Єгипет, країна з такою великою історією культури, воєн і управління, могла не мати своїх видатних осіб та культу їх шанування?!

Можливо, Геродот просто не побачив цих фактів, оскільки вони відбувалися в іншій, незрозумілій для нього, формі, а можливо через його певну релігійну свідомість?

Висновки. Загалом можливо зазначити, що Геродот і Страбон, доповнюючи один одного, дійшли до наступних висновків.

1. В Єгипті ніхто не знає видатних осіб, оскільки ніхто не шанує їх і не зберігає про них пам'ять.

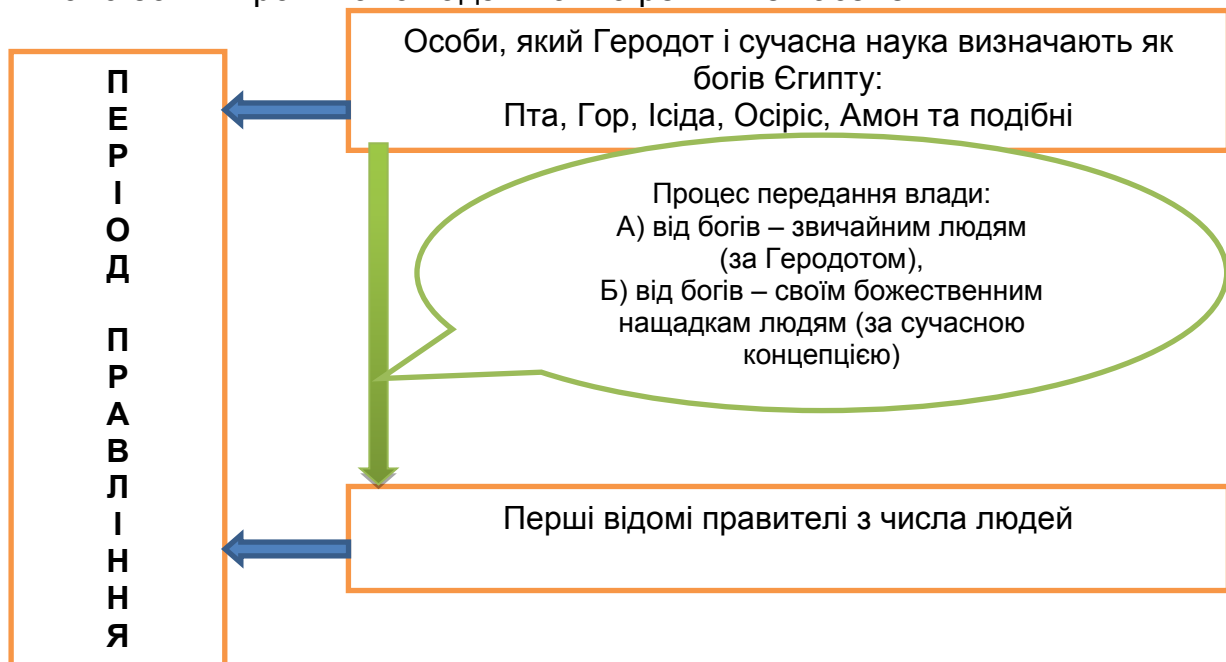
2. В Єгипті існує багато споруд на кшталт храмів на честь різних осіб на ім'я Пта, Гор, Ісіда, Осіріс, Амон та подібних, біля яких періодично місцевими жителями влаштовуються різні церемонії та бенкети – і, в зв'язку з цим, враховуючи особисте розуміння таких церемоній, Геродот визначає цих осіб, як богів, а церемонії – служінням їх релігійному культу.

За описанням Геродота, вказані особи, на честь яких влаштовувалися церемонії, першими правили на землі.

3. Правителі Єгипту були звичайними людьми, які отримали владу від богів і почали правити після богів. Але вони не походили від богів і не мали жодного відношення до богів, і найчастіше, в подальшому, отримували владу шляхом її захоплення, спадкування або виборів.

У свою чергу, сучасна загальноприйнята історична концепція про релігії Стародавнього Єгипту описує суспільні відносини в цій країні наступним чином.

1. Єгипет визначається як могутня теократична централізована держава за типом деспотії, на території якої існувало декілька релігій із великою кількістю богів і проживало надзвичайно релігійне населення.

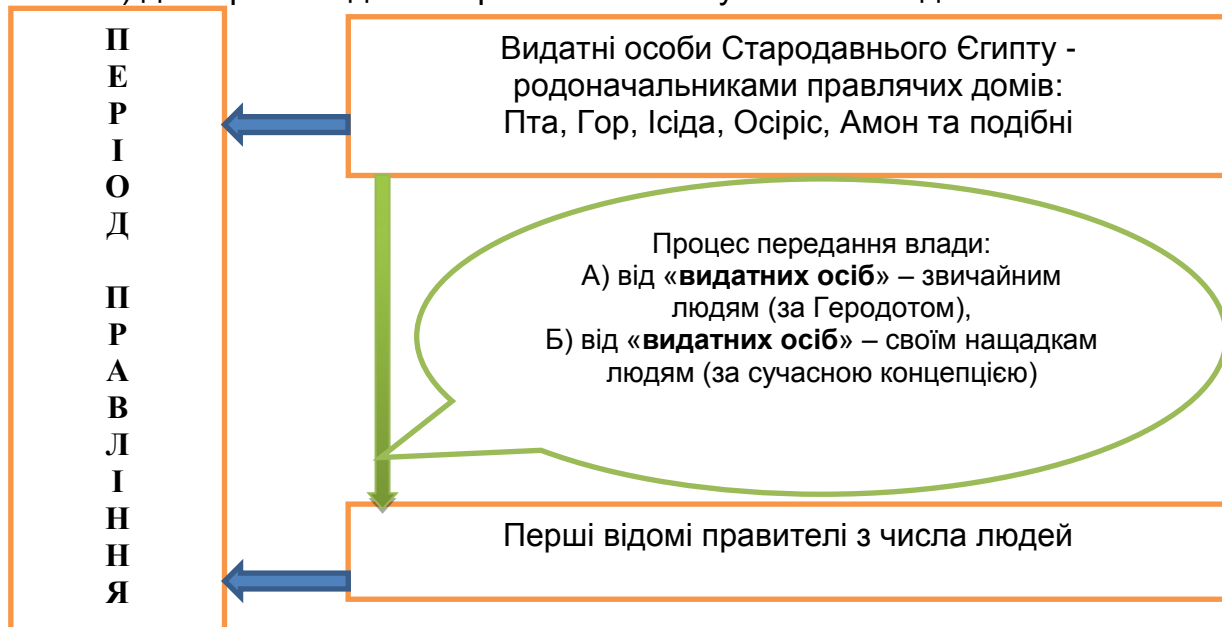
2. Верховну владу в такій державі здійснював монарх зі статусом фараона, який силою об'єднав підкорені регіони (номи) і володів у цій державі абсолютною владою; він уявляв себе (або представляв себе перед народом) в якості бога або його представника чи потомка, а його дії вважалися божественними діями або узгодженими з богом.

Більш детально зазначена концепція описується в попередній статті автора «Релігії Стародавнього Єгипту: аналіз сучасної загальноприйнятої історичної концепції» [3, с. 209-217].

3. Жодної інформації про видатних осіб Стародавнього Єгипту і шанування їх пам'яті, сучасна загальноприйнята історична концепція про Стародавній Єгипет також не містить.

Вищезазначені уявлення суспільних відносин між богами, правителями і людьми в Стародавньому Єгипті можливо дуже просто відобразити схематично:

Фактично, за цією простою схемою можливо побачити, що сучасна загальноприйнята історична концепція в більшості своєї співпадає з висновками Геродота і відрізняється від них лише процесом передання влади від особистостей на кшталт Пта, Гор, Ісіда, Осіріс, Амон (яких всі вважають богами) до перших відомих правителі Єгипту з числа людей.

Така відмінність пояснюється дуже просто. Після часткового розшифрування ієрогліфів і перекладу древньоєгипетських текстів, розміщених на пам'ятниках правителям Стародавнього Єгипту, сучасними вченими було визначено такі фрази самоідентифікації правителів як «Я, син [або нащадок] Гора ...», «Я, син [або нащадок] Осіріса ...» та подібні. У зв'язку з цим, сучасні вчені трансформували висновки Геродота про передавання влади богами людським правителям звичайним шляхом у передавання цієї влади за правом спадкування.

Однак, ця різниця дуже легко нівелюється і висновки Геродота та сучасних вчених щодо передавання влади починають співпадати, якщо припустити, що Геродот трохи помилився, а сучасні вчені не зовсім коректно прийняли на віру висновки Геродота, і особи, яких всі іменують богами, насправді були людьми – видатними особами, які стояли у витоків

формування держав на території Стародавнього Єгипту – і фактично були родоначальниками правлячих домів:

Ми можемо припустити, що Геродот помилився, коли він, з урахуванням своєї релігійної свідомості, прийняв побачені ним культові церемонії за шанування богів – а насправді, це було шанування пам'яті видатних осіб Стародавнього Єгипту, які скоріше за всього були родоначальниками правлячих домів Єгипту. Тоді стає зрозумілим, чому Геродот не побачив доказів шанування пам'яті героїв Єгипту – він їх просто переплутав із богами.

У свою чергу і сучасні вчені, під час перекладу древньоєгипетських текстів лише припускають, що правителі Стародавнього Єгипту, у разі зазначення у текстах своїх спадкодавців по владі, вважали їх богами. Фактично, на сьогоднішній день це лише припущення вчених і доказів цьому немає.

І якщо відкинути всі припущення, зроблені Геродотом і сучасними вченими, то нам залишається дуже просте пояснення «божественних культів» та «посилань на богів» у текстах та описах Стародавнього Єгипту – це лише шанування пам'яті перших видатних осіб Єгипту, яка сформували перші ознаки державності, культури та науки в Єгипті і фактично заснували перші правлячі дома Єгипту.

Враховуючи це, одразу відпадає більшість ознак, за якими визначаються факти існування релігій у Стародавньому Єгипті.

Більш того, виникає питання: «а чи були жителі Стародавнього Єгипту такими релігійними, як їх описував Геродот і як їх описує сучасна наука, і чи існували взагалі релігії на території Стародавнього Єгипту?»

References

1. Gerodot, (2016) Istoriya [History]. Moscow, Russia: Akademicheskiiy proekt, 599.
2. Strabon, (2004). Geografiya v semnadsati knigakh [Geography in seventeen books] Moscow, Russia: OLMA-PRESS INVEST, 639.
3. Marinich, V. K., (2018). Relihiyi starodavn'oho Yehyptu: analiz suchasnoyi zahal'nopryunyatoyi istorychnoyi kontseptsiiyi [Religions and the religiosity of the inhabitants of Ancient Egypt: analysis of the modern conventional historical concept]. Scientific journal of NULES of Ukraine. Series: Liberal arts, 280: 209-217.

РЕЛИГИИ ДРЕВНЕГО ЕГИПТА - ГЛАЗАМИ ДРЕВНИХ ГРЕКОВ: ГЕРОДОТ И СТРАБОН.

В. К. Маринич

Аннотация. В контексте статьи рассматривается вопрос формирования представления древних греков про религии Древнего Египта.

Проанализировав тексты известных древнегреческих исследователей и философов, автор статьи приходит к выводу, что их представление о религии Древнего Египта формировалось через призму собственного религиозного сознания.

Указанный факт, а также следующий анализ источников и факторов, повлиявших на формирование такого представления, позволит установить обоснованность или ошибочность общепринятой исторической концепции о религиях Древнего Египта при дальнейшем исследовании.

Ключевые слова: религия, религиозность, древний Египет, историческая концепция, древние греки.

RELIGIONS OF ANCIENT EGYPT - THROUGH THE ANCIENT GREEKS' EYES: HERODOTUS AND STRABO.

V. Marinich

Abstract. *In the context of the article the question of the formation of the ancient Greeks vision for the religion of ancient Egypt is considered.*

After analyzing the texts of well-known Greek researchers and philosophers, the author concludes that their understanding of the religion of ancient Egypt was formed through the prism of their own religious consciousness.

This fact, as well as the following analysis of the sources and factors that have influenced the formation of such a view, will help to establish in the further study the validity or fallacy of the generally accepted historical concept of the religions of ancient Egypt.

Keywords: *religion, religiosity, ancient Egypt, historical concept, ancient Greeks*

УДК 1:130.2

ФОРМУВАННЯ МЕНТАЛЬНИХ РИС НАЦІЇ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПОЛІТИЧНИХ ЧИННИКІВ

А. Г. КРАВЧЕНКО, кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії,
ORCID 0000 0001 5785 9148

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**
E-mail: allakravchenko1@gmail.com

Анотація. *Висвітлено особливості впливу політичних і соціально-економічних чинників на формування ментальних рис нації. Показано, що зв'язки різних детермінант менталітету між собою складні: на першому етапі географічні й кліматичні умови диктують тип господарювання, який, у свою чергу, проектує певні ментальні ознаки етносу. Визначено основні політичні та соціально-економічні чинники, які впливали на формування менталітету українців та ментальні риси, сформовані під впливом даних чинників.*

Ключові слова: *менталітет, ментальні риси, нація, українська нація, політичні чинники, соціально-економічні чинники, індивідуалізм, колективізм, демократизм, державність*

Актуальність. *Вивчення проблеми менталітету у зв'язку з аналізом політичних і соціально-економічних сфер життєдіяльності суспільства обумовлене тим, що менталітет є системою соціально-психічних елементів, які*